

Hb-Sk
Z. D. (16. XA.)
K-6657

romboid

9

ROVNOSTRAJNÝ
TROJUHOLNÍK

LITERATURA
UMBELČKA KOMUNIKÁČIA

HRUZ · MILČAK · PUSKAS · ZAJAG · KOLENÍČ ·
JUROVSKÁ · ZAVADOVÁ · PAČALOVÁ · DAROVEC ·
VILTKOVSKÝ · ZAMBOR · HERMIDA · BOKNIKOVA

Demokratizácia či nihilizácia?

ERIK **MARKOVIČ**

1.

S takmer akýmkoľvek vyznávaním alebo priznávaním svojej skutočnej mienky je to však obzvlášť v tomto prostredí trochu ošemetné. Poznáme to, takmer všetci na nejaký spôsob - a dopyčujeme sa o tom vždy až s odstupom - tým alebo iným vyjadrením, alebo takýmto krokom ste si tzv. - „zavreli dvere“ - tu alebo tam... A to aj napriek niekoľkoročnej existencii „otvorenej“ spoločnosti a slobody slova - sa tak objavuje akási na môj vkus až prílišná opatrnosť vo vyjadrovaní. Alebo je to možno len dôsledok kultivácie charakteru polemík - veľké spory sú už minulosťou, základné hranice sú vytýčené - vo vnútrozemí panuje zdanlivý pokoj, k hrám právd, k ich zámene a boju dochádza len v úzkom, obojstranne len nakrátko a parciálne prekračovanom pohraničnom území.

A tak vlastne k momentom úplného zjavenia sa a odhalenia Pravdy dochádza pri radikálnejšom opúšťaní dovtedy zaväzujúcich a zväzujúcich rámcov inštitúcií - vonkajších, ale i vnútorných systémov dogiem, keď pravdovravného už neviaže obava z následkov svojho oslobodeného hovorenia. I keď spoliehať sa na možnú existenciu výraznejšieho odpútania sa na tomto kultúrnom území, najmä pre jeho malosť, po-malosť a niekedy aj malodušnosť, malichernosť a malovernosť, - zaváňa tak trochu sebaillúziou. Tak sa môžeme my, priamo nezainteresovaní, často najviac dozvedieť o skutočnom charaktere rôznych vydavateľských skupín alebo vedecko-akademických inštitúcií v istom zmysle najviac pri odchode alebo vylúčení niektorých z ich dovtedajších členov. A ten, kto sa v takej nefahkej situácii ocitne, sa zároveň viac dozvie aj sám o sebe, nakoľko dokáže byť naozaj verný princípom, ktoré vyznával pred prepuknutím sporu - či kvôli nim dokáže podstúpiť napr. riziko straty miesta - alebo prinajmenšom zneistenie a zhoršenie svojej pozície. Čo je svojím spôsobom vždy hraničná až existenciálna situácia. Teda aj napriek tzv. pátosu dištancie, ktorým sa dané kultúrne prostredie odlišuje od hrubších, napr. politickejších foriem moci, je možné povedať, že skutočné a nečakané záblesky zjavenia Pravdy sú nevyhnutne spojené s totálnym prekračovaním rôznych ohraničení, s transcendentnosťou - s jednou z jej podôb. Presnejšie ide v prevažnej väčšine o proces vylúčenia tých, ktorí v sebe rozpoznávajú viac alebo menej oprávnený pocit vylúčenia.

Takto pripodobnená transcendentnosť ale nie je ničím na spôsob transsubstancionalizácie - nie je teologickým predpodstatnením, práve naopak - pomyselná hranica postupne katarzne prestupuje celou bytosťou prestupujúceho, ktorý za sebou zanecháva to, čo mu nie je vlastné, od čoho sa chce dištancovať, a tak jediné, čo zostáva nezmenené, čo prekoná hranicu, - stáva sa podstatou. - Nie je ničím a priori vopred daným, a ani metafyzickou substanciou, ale len pozvoľna kryštalizuje, obrusuje sa, - je možné ju potom definovať tak, že sa postupne utvára - z toho, kvôli čomu bolo z akejsi vnútornej nevyhnutnosti zachovania vlastnej koherentnosti, nutné v rôznych prostrediach prijať správanie, vedúce zákonite k vyčleneniu.

Pri prekračovaní a prekonávaní sa vylúčený alebo unikajúci sám v sebe prebojáva k vlastnej podstate a blíži sa k svojej Pravde.

Tvrdenie však zároveň platí aj opačne, v obrátenom slede - jednou z podstatných Právd vypovedajúcou o niektorých z charakteristických črt tejto krajiny je doposiaľ stále sa opakujúca vylúčenosť kultúrnej elity, presnejšie - časti kultúrnej elity danej doby.

Samozrejme, bolo by neodpustiteľnou chybou redukovať naše kultúrne dejiny len na niekoľko princípov, znakov, ale z hľadiska naznačenia smerovania úvodu a aj z hľadiska zažitej skúsenosti nie je možné prehliadnúť priamo k zaznamenaniu a úvahe sa núkajúci fakt, že s dejinami tohto územia sú spojené akosi až príliš často sa opakujúce procesy vylúčenia, vypovedania, vyhnanstiev, emigrácií - a to až priam osudovo.

Retrospektívne vzaté -

- normalizačné čistky, previerky a vyhadzovanie z ústavov katedier, zo Zväzu vylúčení spisovateľa Tatarka, Kadlečík, Ponická atď. - spolu okolo 40 spisovateľov,
- odvečenie prenasledovaných do sibírskeho gulagov,
- emigrácia a prenasledovanie antikomunistického intelektu po r. 1948,
- transporty židovského obyvateľstva do koncentrovaného zovretia smrti, perzekuovanie židovskej a ľavicovej inteligencie,
- demonštratívny vynútený odchod štúrovcov z Prešporka do Levoče,

- nedobrovoľné exulantstvo uhorskej luteránskej a kalvínskej vzdelanostnej elity v 70. rokoch 17. storočia - atď. atď.

A to sú len tie najexemplárnejšie kauzy. Ideologické zdôvodnenie, kontext, priebeh - to všetko bolo vždy iné - princíp ale ostal stále rovnaký - preferencia násilných a rozdeľujúcich spôsobov riešenia kultúrnych konfliktov, - v miernejších obdobiach prípadne prinajmenšom silný a neodolateľný sklon k nim.

Akoby sme boli krajinou kultúrnych vyhnanco, až to zväzda uverí, že daná osudovosť bola symbolicky predznačená už pri samotných počiatkoch písania - vyhnaním Metodových žiakov - čomu už vlastne predchádzalo Pribinove vyhnanie. Zatiaľ sa ale necítim byť rezignujúcim fatalistom, preto zmienenej epizóde z dávnych čias, o jednom z počiatkov kultúry, nepripisujem charakter nemenného predurčenia, kultúrne určujúcej predestinácie, ale len vhodnej ilustratívnosti.

Ako keby akýkoľvek kultúrny akt bol následne vnútorne nevyhnutne spojený s odhaľujúco protikultúrnym opatrením a jeho následkami a to v rôznych, dobovo metamorfovaných formách: napr. dnes demokratizácia - pozitívny krok kultúrneho rozrôznenia, spestrenia, neznamená v každom prípade zároveň aj delikátnejšie kultivovanie umenia. Uvoľnenie sa z okov normalizácie zároveň otvorilo priestor gýčovej komercializácii, chápaniu umenia prevažne len ako „reklamného marketingového produktu“. Na uvoľnené miesto po zanikajúcej komunistickej totalite sa zo všetkých strán valí totalizujúca moc ekonomických záujmov, voči ktorým sa učíme uchrániť si úzko vymedzený priestor na tvorbu a kultúru.

Kultúrne a nenásilné rozlúčenie sa s bývalým režimom zanechalo v podloží spoločnosti blúdiace relikty rozlamaných štruktúr a myslenia prednovembrovej doby, ktoré spôsobujú svojim pohybom a hranami nielen narezávanie a až pretínanie kontinuálne pozvoľna nadväzujúceho sa preporenia s koreňmi kultúrnych tradícií, ale aj omnoho vážnejšie spoločenské problémy, než sme si kedysi dokázali predstaviť. (Např. v oblasti tajných služieb, súdnictva, akadémie vied, školstva.)

„Kultúrne a civilizované“ rozdelenie federácie absurdne zabezpečilo nimbus zakladateľstva štátu politikom, ktorí politickú kultúru degradovali plebejským, nekultúrnym spôsobom, a to dokonca spôsobom dovtedy nevídaným, aj napriek všetkému, čím táto krajina musela predtým prejsť. (Za všetkých len vulgarizujúci triumvirát Ľupták, Slotá, Mečiar.)

Znovu sa na čas „revitalizoval“ fenomén emigrácie a vyhnanstva umelcov, keď rozhodujúcu časť ich motívov tvoril aj nesúhlas s politickým vývojom (Feldek, Gál, Jakubisko, atď.). Procesy exteritorializácie boli umožnené a pripravené absurdným rozdeľovaním na pravých (dobrých) a nepravých - svetoobčianskych Slovákov.

Zrejme si to vtedy ani nik neuvedomil, že tá až prekliata postupnosť vynútených, brutálnych vylúčení bola symbolicky korunovaná a azda aj už zavŕšená únosom syna vtedajšieho prezidenta a jeho násilným vývozom za hranice.

Mýtus o konečnom naplnení „nespochybniteľne odvekých a jednoznačných túžob“ po vlastnej štátnosti by teda bol romanticky idealizovaný a nepravdivý, ak by sme ho nedoplnili o jeho nevyhnutne komplementárnu súčasť - ak by sme zabudli, že politická moc takmer hneď, len zopár rokov nato, nevedomky názorne demonštrovala obhrubým spôsobom, týmto kolosálnym gestom jeden zo všeobecných princípov, podľa ktorého doteraz prebiehal vzťah väčšiny národa k nositeľom a tvorcom kultúry - vyhnať, vylúčiť, pozbaviť práv, dotácií - ak bezvýhradne a nekriticky neslúžia našim záujmom.

Toto večné vyhánanie diabla, či vlastne ducha, z tela kultúry, ktoré je vždy lokalizované a spútané na hraniciach, ak už nie priam planúcich, tak aspoň vždy v sprievode plápolajúcich mečov, - má takmer vždy kultúrne likvidačný charakter s varovnými príznakmi, následkami barbarizácie a kultúrneho plebejstva.

Silu kultúry však chápem protikladne k podstate politickej - hrubšej formy moci.

Nespočíva v snahe čo najviac eliminovať vonkajšieho alebo vnútorného nepriateľa, odhalí ho a vylúčí z radov názorových frakcií politickej strany, čím hlavná frakcia prirodzene posilní svoj status. Jemne duchovná sila Kultúry, jej tvorivý charakter spočíva v spleti rôznych prúdov, v ich navzájom sa obohacujúcom prepletaní, pričom si konkurujú, ale vzájomné pnutia a disproporcie neriešia, alebo resp. riešia len vo veľmi obmedzenej miere mocensky vylučujúcimi a perzekučnými prostriedkami. V oblasti politiky, alebo silne ideologizovanej kultúre majú kultúrne konflikty diskriminačný charakter a zničujúce dôsledky, vo výsostnej sfére Kultúry nadobúdajú skôr podobu podnecovania písania polemických diel, majú kultúrotvornú funkciu, a vytvárajú premostovanie prirodzených rozdielov a rozhraničení tvorivou komunikáciou.

Napredovania kultivovania umenia je závislé na vzájomnom predstihovaní sa jednotlivých pradien pestrého kultúrneho pradiava.

História poskytuje dostatok príkladov, keď je možné zaznamenať u „zvífaziaceho“ kultúrneho smeru, po použití nekulturných mocenských prostriedkov ex-komunikácie a po istej dobe neobmedzeného kráľovania, zákonitý nástup vnútornej degradácie, - z nedostatku kultúrne konkurenčných podnetov.

A preto každý individuálny alebo skupinový subjekt správajúci sa v kultúre mocensky a ideologicky ex-komunikačne, má v sebe nevyhnutne obsiahnutý zárodok vzdialene budúcej a nerozpoznannej, potenciálnej sebadeštrukcie a nihilizácie.

Moju základnú skúsenosť posledných 15-tich rokov teda tvorí opakované prežívanie skutočností, že vylučuje a marginalizuje sa aj naďalej, všetko však prebieha o čosi menej brutálnym spôsobom, jemnejšie, napr. znechucovaním, rozhraničenia sa stali delikátne zložitejšími.

Stále prebiehajú jemné mechanizmy vylúčenia z liberálnych, konzervatívnych, postkomunistických a iných kruhov. A zároveň existujú aj jednotlivé dokázateľné prípady, kauzy, obeť, alebo prípady vzdoru a „tragického hrdinstva“. To neustále preskupovanie je možné chápať ako doznievanie istej latentne skrytej tendencie, ako čírenie - hybrid, kryštalizovanie štandardnej politickej scény.

Nihilizácia a plebejizácia kultúry znamenala v uplynulom období perzekuovanie kultúrnych elít, ich vyhánanie z im prirodzeného miesta pokoja a kontemplácie tvorby do nedôstojných povolání, aby mali na nezávislú a kritickú tvorbu čo najmenej času, čím sa na ich miesto zákonite dostávali ľudia menej talentovaní a menej si ctiaci vlastnú dôstojnosť a nezávislosť, alebo prinajmenšom viac poplatní a prispôsobujúci sa aktuálnej politickej moci.

Demokratizáciu v kultúre porevolučnej doby sa teda pokúsím definovať trochu netradične ako - poskytnutie šance realizovať sa pôvodne vylúčeným aj mimo pôvodných pevných a kamenných štruktúr - keďže tie úplne nezaničili, ale prežívajú naďalej v latentne metamorfovaných podobách. V totalite vylúčenie znamenalo takmer totálny koniec, autor si už po vylúčení takmer neškrtol, iba dnes sa stále výraznejšie presadzuje alternatívnosť, rôznorodosť, možnosť alternatívneho uplatnenia.

Preto je potrebné vyzdvihnúť, dnes zdanlivo samozrejmu - dôležitosť existencie súkromných nezávislých vydavateľstiev - potvrdzuje to fakt, že prevažne v nich publikujú niekdajší disidenti - s kamennými sa stále príliš nespriatelili.

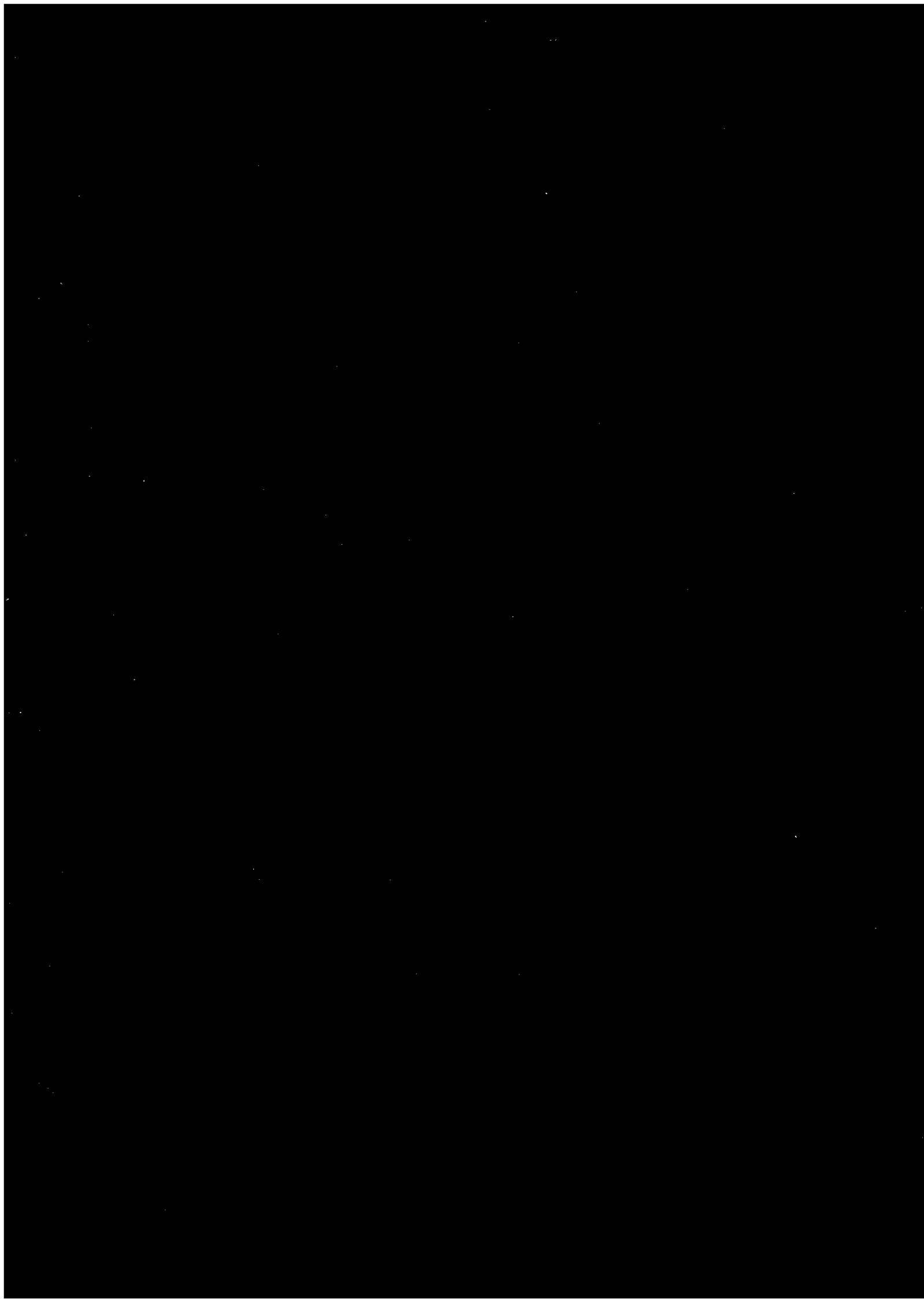
Za jeden z najpozitívnejších momentov a najnevyhnutnejších krokov uplynulých 15 rokov preto považujem vznik a činnosť nezávislých vydavateľstiev - za všetky aspoň tie najdôležitejšie: DAS, LCA, Petrus, Fragment, Modrý Peter, Solitudo. Nie je náhoda, že prevažná väčšina zásadných vydavateľských počínov a literárnych aktivít bola spojená s práve so spomenutými vydavateľstvami.

Je možné aj naďalej predpokladať, že prepojenosť dôležitých literárnych udalostí s týmito zoskupeniami bude pretrvávať aj v blízkej budúcnosti. Čím viac bude podporovaná činnosť týchto združení, čím viac podobných a iných vydavateľstiev a časopisov vznikne, tým pestrejšia bude rôznorodosť a demokratizácia literárneho života.

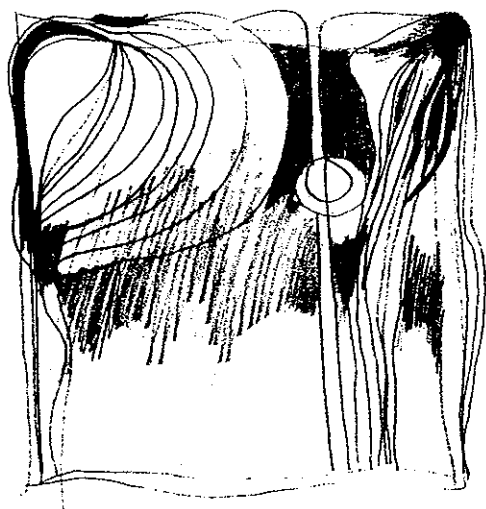
Čo mi umožňuje vysloviť takéto tvrdenie?

Po pár rokoch po revolúcii sa stále jasnejšie ukazuje, že napriek všetkej úcte k veľkým vydavateľstvám, novovzniknuté menšie, nezávislé, tie, ktoré sa udržali na trhu, sú viac flexibilnejšie a hlavne nie sú až tak pevne viazané na rôzne ideológie - napr. DAS, ktoré sa profiluje prevažne experimentálne, avantgardne, bez väčších problémov vydalo zbierky *To a L'acinéma* Erika Grocha, básnika, ktorý sa slovníkovo zaraďuje dokonca medzi autorov rozvíjajúcich kontemplatívny odkaz katolíckej moderny a nadväzujúci na perseovskú a ortenovskú líniu tvorby. Obdobne pozitívnych prípadov kultúrnej nedogmatickej ústretovosti je aj viac. Chcem tým len naznačiť, že k demokratickejšim a vôbec - k normálnejším pomerom sa v našej kultúre priblížime tým skôr, čím väčšia vzájomná priepustnosť sa dosiahne medzi ideologicky, vydavateľsky, mocensky alebo inak názorovo pôvodne striktne oddelenými autorskými zoskupeniami.

Malo by teda podľa mňa ísť o snahu nahradiť negatívne a protikulturné mocensky násilné vyhánanie, vylučovanie autorov pozitívnymi prechodmi, preskupovaním autorov a ideí flexibilnou sieťou rôznych rozhraní.

**K POETOLOGICKÝM A AXIOLOGICKÝM
ASPEKTOM SLOVENSKEJ LITERATÚRY
90. ROKOV 20. STOROČIA**

NÁUKA